

Röcsei György

AZ ŐSI MAGYAR KETTŐS LÉLEKHIT EMLÉKE A HALOTTI BESZÉDBEN

Az emberi életnek szemmel látható jele a lélegzés. Amikor őseink az élet megmagyarázhatatlan végét - a halált - tapasztalták, a világ legtöbb nyelve bizonyítja, hogy a lélegzés megszűnéséhez kapcsolták azt. Éppen így tapasztalhatták azt, hogy a gyermek születésekor, mikor az egyén önálló élete megkezdődik, a köldökzsinór elmetészése után az újszülött lélegzik, felsír, élni kezd. Kialakult tehát a lélegzéssel szorosan összekapcsolt élet fogalma: a lélek.

A lélek szorosan tartozik a személyhez, mint életének és személyiségének testtől független hordozója, az ember belső valósága, az emlékezés, értelem és képzelet hordozója. Miután az élet szorosan kötődik a lélekhez, minden rítus, mágia és hitrendszer alapja a lélekre vonatkoztatott elképzelések rendszere is. A vallás- és hitvilág, mely a valóság és a szellemi világ összekapcsolását hozza létre, szinte minden megnyilvánulásában az azt létrehozó népeiség, törzs vagy nemzet lélekfogalmát tükrözi.

Különböző korok különböző népei más és más lélekfogalommal rendelkeztek. A zsidók például egyistenhitüknek megfelelően egyetlen lelket

képzelték el, mint isteni szikrát az élő emberben, de a görögök és rómaiak sok istenben való hite is csupán egyetlen lelket tételezett fel. A keresztény lélekfogalom is eme "haladó európai" hagyomány folytatója. Ez a lélekfogalom vált általánossá Európában, így a mi nyelvünk is csak (?) ezt ismeri a magyar néprajzi irodalomban. Ez a lélekfogalom az Én-lélek (élet-lélek, lehelet-lélek, Breathsoul), és néprajzi irodalmunk kellőképpen körüljárta, mi történik vele születésünk, életünkben és halálunk után. (Például: "Egy lelkem van, azt is odaadnám érted.") A finn-ugor nyelvészek is bőségesen alátámasztják az ÉN-lélek ősiségét (vogul: lel, lili - osztják: lil - zürjén: lol, lov - votják: lul - finn: löyly - észt: leil - lapp: lievl), de érthetetlen módon ennél többet a magyar lélekfogalomról ők sem állítanak. Pedig tehetnék!

A finn-ugornak nevezett ősi népeiség feltételezett rokonsága bőven megengedné, hogy a legközelebbi rokonainknak hirdetett vogulok és osztjákok nyelvét is jól ismerő nyelvész és néprajzos kutatók az ő lélekfogalmukhoz hasonló keressenek nyelvünkben.

Ők valóban tudják, hogy a legtöbb finn-ugor nyelvben ismert egy másik lélekfogalom is, a vogulok által is-nek, jis-nek, az osztjákok által ilt-nek, is-nek, ishor-nak, a finnek által itse-nek, az észtek által ise-nek nevezett lélek, ami ÁRNYÉK-lélek (képmás-lélek, Shadowsoul) jelentésű. Ha más nem is, de az elgondolkodtató lehetne számukra, hogy a magyar lelke halála után az árnyékvilágba távozik, de ezt az árnyékvilágot néprajzosaink mintha messze elkerülnék! Ki tudja miért? (Egy finn nyelvész, Paasonen, és nyomában Szendrey Ákos viszonylag helyesen elkezdte keresni rokonságunknak(?) ezt a szálát is... de aztán hirtelenül nagyon elfelejtődött ez az irány! Arról is kevés olvasható, hogy micsoda ez az ÁRNYÉK-lélek valójában.

Még mielőtt nyomába erednénk a magyar lélekfogalomnak, villantsuk fel egy pillanatra az altáji népek lélek-elképzeléseit. Szerintük egy testben több lélek is lakozik, így megkülönböztetnek tin-lelket (én-lélek, lélegzés-lélek), kulleket (életerő, elrablása halált okoz), sür-lelket (hasonmás-lélek, amely elválhat a testtől), körmös-lelket (a halott szelleme), ezen belül pedig aru-körmös és gyarman-körmös lelket (a halott jó és rossz szellemét.) A türk népek négy

különböző lélekről tudnak. A perzsa és ősi kínai hagyomány is több lélekkel látja el a testet, de hogy ennyire messzire ne kalandozzunk el, látható lesz, hogy ennyi háttérismeret is bőségesen elegendő lesz ahhoz, hogy a magyarság lélekfogalmához közelíteni lehessen.

Mint láttuk, a mai magyar nyelvben csak az ÉN-lélek fogalom találtatott meg. (Hasonló jelentésű pára, szusz, szufla szavaink mind élet-lélek, lélegzet-lélek jelentésűek. Szellem szavunk jelentése is az én-lélekhez kapcsolts: visszajáró vagy hazajáró lélek.) Mint tudjuk, a mitikus tudat valóságosságát és erejét minden változás és jelentésmódosulás ellenére az élő nyelv birtokolja. Ha ez az állítás igaz, a lélekfogalomra - mint mitikus valóságunk alapelemére - feltétlenül igaznak kell lennie. De hát nyelvészeink nem lelik meg a teljes fogalom jeleit, néprajzkutatóink az ősi magyar hitvilág leírásánál csak az élet-lélekkel ismertetnek meg bennünket, amit jól ismerünk. Ez lenne valóban a teljes igazság? Vagy megint csak egy féligazságot cipelünk magunkkal Európa felé, büszkén kacsintgatva, hogy mi is európaiak vagyunk, csak másképpen mutatkozunk be: először mondjuk a családnevünket és utána a keresztnévet. (Furcsa véletlen csupán?)

Le kell térnünk azokról a megszokott utakról, melyek annyira ismerősek. Ne nyelvészkedjünk, ne törekedjünk érvényes sémák másolására. Gondolkozzunk! Tudjuk, ha valamit keresünk, forrásokhoz kell nyúlnunk. Becsületesen és lehetőleg nyitottan. Miután a lélek-kérdéskör az élet kérdése az ember számára, a halál alkalom az élet összefoglalására.

Milyen különös véletlen, hogy nyelvünk első, összefüggő és hiteles szövegemléke éppen a HALOTTI BESZÉD! Mindig döbbenet és csodálat tölt el, ha olvasom. Tudom olvasni és nem csak én! Tizenkét-tizenhárom éves gyerekek értik a szöveget, és míg a FRANCIÁK Villont csak fordításban ismerik, míg az ANGOLOK Shakespeare nyelvét csak több évi egyetemi oktatás után tudják kisilabizálni és a NEMETEK többsége mit se kezdhet egy Luther előtti német szöveggel, addig magyar gyerekek nyolcszáz éves szöveget olvasnak! EGYETLEN SZÓ VAN BENNE CSAK, MELYET NEM ISMERÜNK biztosan, az a bizonyos YSA! (Bár meglehetősen furcsának tűnhet, de éppen finn-ugor nyelvészeink tételezik fel, hogy a szó BIZONY értelmű (Pais Dezső) vagy éppen ÍME

értelemmel bír (Mészöly Gedeon) vagy ISMERETLEN jelentésű.) Hátha nem is kell nyelvészprofesszornak lenni ahhoz, hogy egy nyolcszáz éves szöveget megértsünk mi magyarok! Hátha elég egy piciny európejerség, hogy egy katolikus szöveget értelmezzünk! Próbáljuk meg:

L
 atarac felegm 3untuchel. Sermo sup sepulchrum.
 3me yogmuc. ysá pur: ef'chomiv uogmuc. Denyi málóffben
 terumteve deve miv ísmucur adamir. ef'odurra vola neki
 paradísumur hazóá. Ef'mend paradísumben uolov gumilacul
 munda neki éme. Heon rilurra wr igfa gmlce tvl. Ge
 munda neki merer nū eneje. ysá ki nopun enclul oz gmlf
 tvl. halálnec halálaál holz. Hadlana chohar terumteve ísten
 tvl. ge fíledove. Engede urdang urtervnece. ef'evce oz rilur
 gumilf tvl. ef'oz gumilfben halálur evce. Ef'oz gumilfnece tvl
 k'ef'evce vola vize. hug turdhuar mige 3ooczra vola.
 Nam heon muga nec. ge mend w foranee halálur evce.
 3orogu ver ísten. ef'veteve wr ez muncal világbelc. ef'lyen
 halálnec ef'pucálnec feze. ef'mend w nemenece. kic oz'vc.
 miv vogmuc. Hug ef'ev lararac ísmucuchel. ílá ef'num
 33 ember málchotia ez vermur. ysá mend oz'chuz iarov
 vogmuc. Vimagguc uronec ísten kegúber ez lelic ert. hug
 iorgofun w neki. ef'kegúber. ef'bulcassa mend w bunec.
 Vimagguc ísten achán marar. ef'bovdug mehad archangele.
 ef'mend ang . hug umaggonoc ererte. Vimagguc
 ísten peter uror. kinec odur homin ovdonia. ef'kernec.
 hug ovga mend w bunec. Vimagguc mend ísmucur.
 hug legner neki feged uronec ísten. hug ísten iv u
 madlagema bulcassa w bunec. Ef'3oboduha wr urdang
 udetur tvl. ef'pucal kunozra tvl. ef'vezeke wr paradísi
 nuglmabel. ef'ogun neki mubí uruzagbele uror. ef'
 mend ioyben rez'er. Ef'keatrac uronchuz charmul. k'rt.
 Seremel' braym umaggu^{emuc} ez fogin ember líky ert.
 kic vr'ez nopun ez homul viláq tamucebelevl mane.
 kinec ez nopun rester tumetive. hug ur urr kegúmel
 abram. ysáac. iacob. k'ebében helhezre. hug bír'ag'ny
 ivra mend w ísteni ef'unurri cazicun ioy
 felevl iochortma eleze wr. Ef'iv'betecuc. clamate us.
 Opame nohil íst' km dei m'a. hic faciat factos ímonc pto
 quanta gr' d'it' granificaverat ímonc adam patre
 íst'm. h' diabolo suadente d'í p'ccavite. quid fibe ez o'p' h'at
 posterul te p'meruit: ecce íst' iudexit oculul uestrul

Tudjuk, a szöveg 1192-95 körül egy temetési szertartásra készült latin nyelvű szöveg magyar fordítása. Biztosak lehetünk benne, hogy a fordítással katolikus papunknak az az egyetlen célja lehetett, hogy a sír körül állók MEGÉRTSEK őt! Valószínűleg egyszerű és közérthető fogalmazásra törekedett és nagyfokú értelmi pontosságra, hogy mint katolikus propagandaszöveget a körülállók nehogy félreértsék!

Miről szól tehát szövegünk? Láthatólag három részből áll: az első rész a bibliai bűnbeesésről szól (TANULSÁGA: engedelmeskedjél istennek, mert ... - és ez lehetett legfontosabb tanítása a sír körül állókhöz! Az élőkhez, akik már kétszáz éve bajlódtak az új hit befogadásával.) Második része a halott ember LELKÉÉRT való imádság, a harmadik rész: könyörgés.

Amit észreveszünk, az az, hogy ismeretlen YSA szavunk csak az első részben fordul elő, tehát ott, ahol a bibliai bűnbeesést olvashatjuk. Abban a részben, amelyben isten "halálnak halálával" bünteti a neki engedetlen emberpárt. Ha YSA szavunkat bizony vagy íme jelentéssel helyettesítjük be, bizony zavaros és értelmetlen szöveget kapunk!

1) Látjátok, feleim, szömtökkel, mik vagymok! Isa por és hamuv vagymok!

(Szinnyei J. valószínű olvasata)

- Elképzelhető-e, hogy egy katolikus pap a középkorban, három emberöltőnyi távolságban az utolsó "pogányházadástól", úgy beszéljen, mint egy XX. századi kommunista párttitkár: BIZONY, POR ÉS HAMU VAGYTOK! Úgy hiszem, jobban közelít a mitikus valósághoz a LÉLEK, POR ES HAMU - de szerzőnk nem a lélek szót használja. Ő tudja miért!

2) És mend paradicsomban valou gyimelcsektől monda neki élnie, heon tiltava út egy fa gyimelcsétől, gye mondava neki, mérett nőm ennék: Isa, ki napon eéndől az gyimelcstől, halálnak haláláal halsz.

(Szinnyei J. valószínű olvasata)

- A "halálnak halálával" való fenyegetés valószínűleg kellően elborzasztó hatású: BIZONY, HA ESZEL - MEGHALSZ! - csakhogy, mint a szövegből is kiderül, bizony ettek a tiltott gyümölcsből és váratlan fordulat! - nem haltak meg!!! Sőt, munkás világba vetette őket az Úr és ott még gyerekeket is nemzettek! Bizony, öreg pogányok kacsinthatnak volna össze: íme, az új isten hazudik!!! Úgy hiszem, jobban közelít a mitikus valósághoz a LÉLEK, KI NAPON, ESZEL A GYÜMÖLCSBŐL, HALÁLNAK HALÁLÁVAL HALSZ de szerzőnk nem a lélek szót használja. Ő tudja miért!

(Csak zárójelben jegyzem meg, hogy szövegünk magyarázza isten igazi büntetését: "Nőm héon mogának, gye mend ű fajának halálot evék". NEM BIZONY MAGANAK, DE MINDEN NEMZETSÉGNEK HALÁLÁT ette az első emberpár az almában.)

3) Isa, és nőm egy ember múlhatja ez vermöt, isa, mend azhoz járrou vagymok.

(Szinnyei J. valószínű olvasata)

- Ez a mondat BIZONY olvasattal bizony értelmetlen egy kicsit, arról nem is beszélve, hogy tudjuk: itt a feltámadásról - és

csak a feltámadásról! - lehet szó, a katolikus vallásban megjelenő örök életről! Érdekes módon ezt a mondatot tette volna "felfoghatatlanná" fordítónk? Ha a lélek szavunkat helyettesítenénk be a szövegbe, bizony értelmes mondatot kapnánk: A LÉLEK, ÉS NEM AZ EMBER HAGYHATJA EL A SIRT, A LÉLEK, MELYHEZ MINDANNYIAN TARTOZUNK. Szerzőnk mégsem a lélek szót használja. Ő tudja miért! Három kérdés merül fel a Halotti Beszéd első részének elemzésekor:

1) Elfogadhatjuk-e, hogy katolikus pap a bűnbeesésről szólva ne beszélne az eredendő bűnről, a LÉLEK büntetéséről?

2) Elfogadhatjuk-e, hogy katolikus pap ne beszélne test és lélek egyéttartozásáról az életben?

3) Miután szövegünkben az YSA nem éppen lényegtelen helyzetben (HELYZETEKBE!) fordul elő, hihető-e, hogy egy "bizony", "íme" értelmű szóról van csupán szó, ami csak úgy véletlenül kikopott nyelvünkéből?

Mint láttuk, mai értelemben vett LELEK szavunk az ÉN-lélek (élet-lélek) értelmű fogalmat takarja. Egyénhez tartozik, individuális, személyes lélek. Mit olvashatunk a Halotti Beszéd YSAjáról? A szövegből tudjuk: ysa, por és hamu vagyunk, a teremtő isten a bűnbe eső emberpár ysáját halálnak halálával bünteti és a sírt csak az ysa hagyhatja el. Megtudjuk még azt is - és ez felettébb fontos lehet! - hogy mindannyian halálunkkor "ahhoz járók vagyunk". Az, amit a Halotti Beszéd tanít, így valóban értelmezhető, de EGY MÁSIK LÉLEK-FOGALOMMAL MAGYARÁZHATÓ CSAK!!! Az ysa ilyen értelmű magyarázata egy másik lélek meglétét igazolná, hisz ez az, amit isten ad és elvesz és amibe visszatérünk. Ez lenne hát az ÁRNYÉK-lélek, amiről már tettünk említést? Talán igen, talán nem... Majd kiderül. De talán olvassuk tovább szövegünket!

A Halotti Beszéd további mondataiban az ysa szó nem szerepel! A lélek szó viszont megjelenik, és tökéletesen passzol a "bizony" eddig zavaros szövegbe.

1) Vimádjuk uramk Isten kegyilmét ez lélekért, hogy jargasson ű neki és kegyed jen és bolcsássa mend ű bűnét.

(Szinnyei J. valószínű olvasata)

- Milyen világosan fogalmaz itt keresztény papunk! Imádkozzunk a meghalt

ember lelkéért! Itt van az az ÉN-lélek (élet-lélek), amely a halottá, amely bűnös és amelyik irgalmat vár. Ez már nem az ysa por és hamu, hanem az ÉN-lélek, és úgy látjuk, a könyörgésben visszatérő fogalom ezzel egyező tartalmú.

2) Szerelmes brátim, vimádjatok ez szegény ember lelkéért, kit Úr ez napon ez hamos világ temnöcébeleül mente, kinek ez napon testét tömetjük, hogy Úr út kegyelméhel Ábraám, Izsák, Jákob kebelén helyhezje, hogy bírságnap jutva mend ű szentei és önöttéi közikön jou feleül jokatnia éleszje út.

(Szinnyei J. valószínű olvasata)

- Szinte döbbenet olvassuk, hogy amikor a Halott Beszédben az ÉN-lélekről van szó, mennyire tiszta fogalomként jelentkezik a mai napig használt lélek kifejezésünk, fogalmunk. Biztosak lehetünk benne, ha a Halotti Beszéd fordítója az ÉN-lélek kifejezést akarta volna használni, megtette volna. Mi ok volt rá, hogy azt írja: ysa por és hamu vagyunk? Az ő hite szerint éppen így megfelelt volna a TEST és LÉLEK kifejezés is! Szándékosan törekedett az ysa használatára, és biztosak lehetünk abban, hogy ezzel csakis egy célja volt: hogy megértesse magát hallgatóságával.

Ma viszont nyelvünkben nem él az ysa, is, iz stb. szó - állítják tudósaink, valószínűleg nem a nyilvánvaló hazugság szándékával - vagy mégis? Annyira tiltakoznunk kellene az ÁRNYÉK-lélek fogalmunk ellen, hogy Szendrey Ákos - aki különben feltételezi, hogy az általa finn-ugor kornak nevezett időben talán még volt ilyen fogalmunk! - így ír: „Az árnyéklélek megjelölésére jelenleg nincs külön szavunk, e téren a lélek lett egyeduralkodóvá.”

A Halotti Beszéd ismeretében megkísérelhetjük az érvényes választ, de előtte nézzük, mit tud a néphit a lélekről:

Kiskunhalason azt tartják, hogy amikor a gyermek megmozdul az anyjában, akkor adja Isten beléje a lelket. Addig el lehet hajtani, de ha már megmozdult, akkor vétek. A magzat lelke az Isten titkos akaratából megy bele a gyerekekbe. A lélek az a bizonyos isteni szikra. Egy másik lélek, ez azonos a levegővel, ha ezt nem kapja, akkor az ember megfullad, a levegő tartja fönn az embert, ha ez megáll, megáll az élet működése. A kopácsiak szerint az élő lélek akkor megy a gyermekbe, amikor az anyja megszüli, addig

csak mozog benne. (Szendrey Akos: A magyar lélekhit)

Mint látjuk, néphitünk is két lélekről tud és megvilágíthatja YSA szavunk jelentését. Illetve a Halotti Beszéd ysa-fogalmát, hisz valószínűleg ugyanarra az elsődleges lélekre gondolt a halottat temető pap, mint a kiskunhalasi parasztember, amikor a gyermek megmozdul. Ez az a lélek, amit isten ad, büntet, feltámaszt. A másik az ÉN-lélek, ami az egyén életéhez kapcsolódik.

Ha elfogadjuk, hogy a halotti beszéd ysa fogalma az isten által teremtett lélek – őseink lelke(!) – bizonyos, hogy a III. Béla kori magyarságban még élt ez a kettős lélekhit. Ezek szerint az embernek kettős lelke van: egy ysa-lelke és egy lélek-lelke, az előbbi az isteni lélek, az utóbbi pedig az életlélek. Az ysa-lelket pedig ezért nevezhetjük árnyék-léleknek, hiszen mint az árnyék követi az élet-lelket és az élet megszűntekor, a halálban visszatér az árnyékvilágba. Különben tetszetős magyarázat egyetlen hiánya az, hogy nem magyarázza meg a szó szinte teljes eltűnését! Ha a Halotti Beszéd papja és a mélyen vallásos magyar paraszt elfogadta ezt a kettős lélekhitet, miért pusztult ki mégis nyelvünkéből? Vagy mégsem pusztult ki, csak nem akarjuk felismerni?!

Így válik megmagyarázhatóvá, elfogadhatóvá és érthetővé, hogy miért ragaszkodunk vezetéknevünkhöz. Az isa-lélek a nemzetségünk nagy, közös lelke – s amikor valaki „szégyent hoz a nevére”, akkor nem a keresztnévére, magára hoz szégyent, hanem egész családjára, rokonságára. Minden őseire és jövő utódjára! Az isa szégyene ez, és mi tudjuk, milyen őseink bűneit vagy erényeit hordoznunk... Ennek fontosságát bizonyítja, hogy annyi latin, német s újabban angol hatásra sem változtatunk: megtartva a „fontossági sorrendet”, először nevezzük meg őseink közös nevét, s csak utána a saját nevünket. És ez már viszony – a test és lélek viszonya. Az isa az őseinkkel s jövő utódainkkal közös halhatatlan lelkünk, míg a lélek-lelkünk – a testünkhöz kötött – saját lelkünk, mely immáron európai mód működik, és vagy pokolba megy, vagy mennyországba, vagy eltűnik, vagy vándorol...

Budapest, 1995. Zöldövezet